

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 21 maja 2015 r.

Poz. 2847

KOMUNIKAT NR 1 ZARZĄDU WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

z dnia 13 maja 2015 r.

w sprawie
przyjęcia programu pn. Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej – Owca Plus do roku 2020.

Na podstawie art. 41 ust.1, ust 2 pkt 1, art. 11 ust. 3 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (tekst jednolity: Dz. U. z 2013 r. poz. 596 z późn. zm.), art. 19 ust. 3 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (tekst jednolity: Dz. U. z 2014 r. poz. 1649), w związku z uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego Nr IV/38/2/2013 z dnia 1 lipca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”.

Zarząd Województwa Śląskiego uchwala

§ 1. Dnia 7 maja 2015 r. Zarząd Województwa Śląskiego Uchwałą nr 716/34/V/2015 przyjął program pn. Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej – Owca Plus do roku 2020, stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. 1. Przyjmuje się program pn. *Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej – Owca Plus do roku 2020.*

2. *Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej – Owca Plus do roku 2020* stanowi załącznik do niniejszej uchwały.

§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Marszałkowi Województwa Śląskiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

z up. Marszałka Województwa Śląskiego
Dyrektor Wydziału Terenów Wiejskich

Jerzy Motłoch

Załącznik nr 1 do Uchwały
Nr 716/34/ V /2015
Zarządu Województwa Śląskiego
z dnia 7.05.2015 roku

Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej — Owca Plus do roku 2020

Śląskie.
Pozytywna energia

Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej — Owca Plus do roku 2020 stanowi aktualizację Programu Owca Plus na lata 2010-2014.

Opracowanie:

- **Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego,**
- **Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego,**
- **Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska,**
- **Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego.**

Fotografie:

- **Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego,**
- **Gminny Ośrodek Kultury w Jeleśni,**
- **Ośrodek Promocji Gminy w Węgierskiej Górze,**
- **Józef Michalek.**

Wszelkie prawa autorskie, co do publikacji zdjęć zawartych w niniejszym tekście, zastrzeżone na podstawie przepisów ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. *o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. nr 90, poz. 631 z późniejszymi zmianami)*

SPIS TREŚCI:

1. Uwarunkowania przystąpienia do opracowania Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.	4
2. Efekty realizacji Programu Owca Plus na lata 2010- 2014.	5
2.1 Efekty przyrodnicze.....	5
2.2 Efekty ekonomiczno – gospodarcze	7
2.3 Efekty społeczno- kulturowe.....	10
3. Analiza szans i zagrożeń dla zachowania bioróżnorodności terenów cennych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej.	13
4. Zgodność Programu Owca Plus do roku 2020 z dokumentami strategicznymi.	15
5. Cele i założenia Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.	19
6. Źródła finansowania, ramy czasowe, beneficjenci Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.	21
7. Obszary proponowane do realizacji Programu.....	23
7.1. Określenie obszarów wypasu na terenie Beskidów:.....	23
7.2. Określenie obszarów wypasu na terenie Jury Krakowsko- Częstochowskiej.	44
8. Zagospodarowanie terenów objętych Programem Owca Plus.	54
8.1. Infrastruktura turystyczna.....	55
8.2. Infrastruktura pasterska.	55
9. Rodzaje stosowanych zabiegów ochrony czynnej przyrody.	56
10. System ochrony stad i dobrostan zwierząt.....	57
11. Promocja i popularyzacja założeń Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.	58
11.1. Promocja walorów przyrodniczo- krajobrazowych i turystycznych.	58
11.2. Promocja produktu pochodzenia owczego i koziego.	58
11.3. Popularyzacja kultury ludowej.	59
11.4. Szkolenia dla beneficjentów pośrednich.	60
12. Aktywizacja gospodarcza i zrównoważony rozwój terenów objętych Wojewódzkim Programem Owca Plus do roku 2020.....	61
13. Ocena realizacji Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.	64
BIBLIOGRAFIA:.....	65

1. Uwarunkowania przystąpienia do opracowania Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.

Obserwowany na przestrzeni lat stopniowy zanik wypasu owiec, spowodowany znacznym zmniejszeniem zapotrzebowania na produkty pochodzenia owczego (wełnę, ser, mięso) wpływa, niemal nieodwracalnie, na zarastanie cennych przyrodniczo terenów Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej ekspansywnymi gatunkami roślin i samosiejkami drzew. To z kolei prowadzi do zubożenia przyrody oraz powoduje nieodwracalne zmiany w tradycyjnym krajobrazie, pozbawiając go m.in. walorów turystycznych.

Mając na uwadze powyższe, w 2007 roku Samorząd Województwa Śląskiego przystąpił do realizacji Programu Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej – Owca Plus. Program zakładał przywrócenie gospodarki pasterskiej w Beskidach i na Jurze Krakowsko- Częstochowskiej w celu zahamowania niekorzystnych zmian przyrodniczych, a także ochronę spuścizny kulturowej tych terenów. Po dwuletnim okresie pilotażowym (2008-2009) Zarząd Województwa Śląskiego przyjął Programu Owca Plus na lata 2010-2014.

Program Owca Plus jest przykładem praktycznej realizacji czynnej ochrony cennych przyrodniczo hal i polan górskich Beskidów oraz muraw Jury Krakowsko- Częstochowskiej poprzez powstrzymanie sukcesji lasu w oparciu o gospodarkę pasterską. Ponadto, Program wpływa pozytywnie na kultywowanie tożsamości kulturowej związanej z pasterstwem, stymuluje rozwój produktów tradycyjnych i regionalnych, rękodzieła, a także rozwój turystyki kulturowej.

Realizacja Programu Owca Plus, umożliwia połączenie szeroko rozumianego dobra ekologicznego z aspektem ekonomicznym, co zachęca lokalną społeczność do aktywnego uczestnictwa w nim. Pasterstwo stało się między innymi bazą dla wykorzystania kapitału społecznego wsi. Kultywowanie wciąż jeszcze zachowanych tradycji i zwyczajów Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej związanych z gospodarką pasterską uatrakcyjnia ofertę agroturystyczną gmin włączonych do Programu, zaś organizowane imprezy w ramach Programu Owca Plus na stałe wpisały się już w kalendarz imprez kulturalnych przyciągając całe rzesze turystów nie tylko z regionu.

Mając na uwadze podtrzymanie, utrwalenie i poszerzenie dotychczasowych osiągnięć Programu Owca Plus, konieczne jest kontynuowanie podjętych działań.

Prace nad aktualizacją Programu poprzedzone zostały konsultacjami m.in. z hodowcami owiec i kóz, przedstawicielami środowisk rolniczych, Zespołem Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Śląskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego, przedstawicielami NGO.

Uczestnicy konsultacji jednogłośnie podtrzymali stanowisko pilnej potrzeby utrzymania wypasu na terenach biorących udział dotychczas w Programie, a ponadto włączenia do niego nowych. Uczestnicy konsultacji byli zgodni, że żywotność pasterstwa w Beskidach i na Jurze Krakowsko- Częstochowskiej umożliwi zachowanie ważnej części naszego narodowego dziedzictwa, w które niewątpliwie wpisuje się kultura pasterska.

2. Efekty realizacji Programu Owca Plus na lata 2010- 2014.

2.1 Efekty przyrodnicze

Efekty przyrodnicze realizacji Programu zostały określone na podstawie 5-letniego okresu monitoringu przyrodniczego skutków jego realizacji. Zakres prowadzonych badań objął monitoring ogólny poszczególnych obiektów wypasowych (17 w Beskidzie Śląskim, 1 na Pogórzu Śląskim, 28 w Beskidzie Żywieckim, 4 w Beskidzie Makowskim oraz 12 na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej), monitoring szczegółowy siedlisk (3 siedliska przyrodnicze na 16 obiektach w Beskidach i 1 siedlisko na 4 obiektach na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej), a także monitoring szczegółowy gatunków (łącznie 4 rzadkie gatunki roślin na 8 obiektach) .

Wyniki zrealizowanego monitoringu przyrodniczego wykazały w wielu przypadkach poprawę, a przynajmniej utrzymanie stanu zachowania siedlisk przyrodniczych. Siedlisko łąki rajgrasowej (owsicowej) poddane badaniom na Górze Tuł zachowało dobry stan pod względem wszystkich analizowanych wskaźników, a jednocześnie wzrosła ogólna liczba gatunków i liczba oraz pokrycie gatunków reprezentatywnych dla siedliska. W związku z powyższym perspektywy ochrony siedliska oceniono bardzo dobrze, pod warunkiem utrzymania dotychczasowego użytkowania.

W przypadku regłowej łąki mietliczowo- mietlicowej wypas i wykaszanie łąk wpłynęły na utrzymanie dotychczasowego stanu siedliska, a częściowo także jego poprawę, głównie na skutek ograniczenia przyrostu wołoku, powstrzymania rozwoju siewek drzew i krzewów oraz wzrostu bogactwa gatunkowego siedliska. Problemem wciąż wymagającym rozwiązania są ekspansywne gatunki roślin zielnych oraz ubóstwo gatunków reprezentatywnych dla siedliska, choć to ostatnie stopniowo się polepsza. Dlatego można mieć nadzieję, że przy założeniu kontynuacji zabiegów ochrony czynnej (i większego udziału właściwego dla siedliska użytkowania kośnego) zbiorowisko zostanie zachowane, a jego stan będzie w dalszym ciągu się poprawiał.

Stan muraw bliźniczkowych – najliczniej reprezentowanego wśród objętych monitoringiem siedlisk – także został utrzymany, a nawet uległ nieznacznej poprawie. Wypas korzystnie wpłynął na zmniejszenie grubości wołoku i wzrost liczby gatunków, zwłaszcza reprezentatywnych. Tylko w nielicznych przypadkach odnotowano niekorzystne efekty wypasu związane z nadmierną eutrofizacją siedliska w miejscach koszarowania owiec. Na skutek niewłaściwego sposobu koszarowania (zbyt długi okres przebywania owiec w koszarze lub zbyt duże ich zagęszczenie) stwierdzono rozprzestrzenianie się gatunków siedlisk eutroficznych, a zwłaszcza szczawiu alpejskiego. Nadal znacznym problemem jest duży udział ekspansywnych gatunków roślin zielnych. W tym zakresie w skali siedliska nie odnotowano prawie żadnej

poprawy, a parametr decyduje o złej ocenie ogólnej siedliska. Wycinka drzew wpłynęła korzystnie na poprawę warunków świetlnych, które są istotne dla rozwoju gatunków murawowych. Wykaszenie borówek wpłynęło na osłabienie żywotności tych krzewinek, jednak efekty tych działań będą widoczne dopiero w dłuższym okresie czasu. Perspektywy ochrony siedliska zależne będą od działań podejmowanych w kolejnych latach, przy czym dla uzyskania wyraźniejszych efektów przyrodniczych niezbędne jest ich regularne prowadzenie na wszystkich obiektach. W wielu przypadkach konieczne będzie zwiększenie natężenia wypasu.

Monitoring kwietnych muraw kserotermicznych wykazał na większości analizowanych powierzchni utrzymanie właściwego stanu siedlisk. W efekcie zrealizowanych działań wzrosła ogólna liczba gatunków, a także liczba gatunków reprezentatywnych dla siedliska, usunięto przynajmniej częściowo rozwijające się na powierzchni drzewa i krzewy oraz utrzymano niewielką grubość wojłoku. Nie oznacza to niestety, że w opisywanym siedlisku żaden z wymienionych aspektów nie jawi się jako problem – na poszczególnych obiektach (lub ich częściach) wymagają one poprawy. Mimo to, perspektywy ochrony są raczej korzystne. Niezbędne jest jednak dalsze realizowanie wypasu oraz szczególna kontrola pod względem zarastania przez drzewa i krzewy, a także przez gatunki ekspansywne roślin zielnych.

W przypadku monitoringu szczegółowego gatunków wyniki wskazują, że kośno-pasterskie użytkowanie łąk świeżych korzystnie wpłynęło na warunki rozwoju populacji zimowita jesiennego, umożliwiając zachowanie odpowiedniej liczebności i struktury rozwojowej. Realizowane zabiegi wpłynęły korzystnie również na stan populacji krokusa spiskiego. W przypadku tego gatunku zasadne jest jednak utrzymywanie przejściowego charakteru siedlisk pomiędzy murawami bliźniczkowymi i łąkami. Wydaje się, że większy udział gatunków miękkolistnych traw w siedlisku stwarza lepsze warunki rozwoju populacji krokusa. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku ochrony zawilca wielkokwiatowego. Cel ten – choć wymaga zachowania muraw kserotermicznych – nie jest z nim tożsamy. Preferencje siedliskowe gatunku – a zwłaszcza przywiązanie do zbiorowisk ciepłolubnych okrajków – wskazują na potrzebę zachowania całej gamy stadiów sukcesji zarośli na murawach. Działania ochronne wymagają więc zarówno wypasu ukierunkowanego na utrzymanie typowych siedlisk murawowych (w oparciu o stada złożone z owiec i kóz), jak i zachowania warunków kształtowania się w kompleksach muraw okrajków i zarośli termofilnych poprzez wyłączenie pewnych fragmentów z użytkowania i pozostawienie ich procesom sukcesji. W przypadku dzwonka piłkowanego wyniki badań wskazują na pozytywny wpływ wypasu na jego propagację wegetatywną. Zbyt intensywne zgryzanie może jednak ograniczać warunki reprodukcji generatywnej, co jest zjawiskiem niekorzystnym dla populacji w dłuższej perspektywie czasowej. Realizacja zabiegów jest bez wątpienia niezbędna dla zachowania siedliska gatunku. Konieczne jest jednak ich zróżnicowanie w zależności od siedliska, w którym występuje dzwonek. W miejscach występowania dobrze zachowanych łąk kośnych dla ochrony populacji dzwonka piłkowanego wskazane jest ich użytkowanie kośne. W przypadku występowania zbiorowisk o charakterze przejściowym pomiędzy łąkami a murawami – ochrona czynna może być realizowana poprzez wypas. Z uwagi na zgryzanie dzwonka przez owce, wypas nie powinien być zbyt intensywny, a termin jego realizacji powinien przypadać dopiero po okresie kwitnienia i owocowania gatunku – przynajmniej co drugi rok.

2.2 Efekty ekonomiczno – gospodarcze

W okresie realizacji Programu Owca Plus na lata 2010-2014 zmodernizowano i rozbudowano infrastrukturę turystyczną w celu zwiększenia dostępności i uatrakcyjnienia terenów włączonych do Programu. Przygotowano m.in. miejsca odpoczynku dla turystów wyposażone w ławki, ławo-stoły i zadaszenia. Ustawiono tablice informacyjne w miejscach atrakcyjnych krajobrazowo lub przyrodniczo.

W Beskidach, w ramach Programu, wybudowano nowe bacówki i odremontowane stare. Obiekty te usytuowane są w pobliżu szlaków turystycznych, co podnosi atrakcyjność tych terenów oraz umożliwia turystom zakup produktów owczych. Najpiękniejsze bacówki znajdują się m.in. na Hali Ochodzitej, Muńcole, Rycerzowej oraz Hali Boraczej.

fot. Bacówka na Hali Rycerzowej.

Podobna budowla powstała także na Jurze. Stanowi ona dopełnienie istniejącej zabudowy złożonej z Zagrody Edukacyjnej (realizacja w ramach Programu w 2008 r) oraz budynku Centrum Dziedzictwa Przyrodniczego i Kulturowego Jury. Można w niej nabyć sery oraz wyroby z filcu, a także wziąć udział w warsztatach z tkactwa i rękodzielnictwa.

fol. Zagroda Edukacyjna na Jurze Krakowsko- Częstochowskiej.

Na większości hal, na których był prowadzony wypas postawiono koszory i rozstawiono tradycyjne wodopoje, z których korzystają nie tylko owce, ale również dzika zwierzyna.

Atrakcyjne krajobrazowo i przyrodniczo hale zostały włączone do Szlaku Kultury Wołoskiej.

Warto podkreślić, że bez Programu Owca Plus prawdopodobnie nie byłaby możliwa realizacja międzynarodowego przedsięwzięcia jakim był Redyk Karpacki.

Z całą pewnością, Program Owca Plus stał się marką województwa śląskiego i jest inspiracją dla innych województw dla inicjowania programów o podobnej tematyce. Oddźwięk Programu wykracza już poza granice Polski.

Dzięki realizacji Programu wzrosło pogłowie owiec, a tym samym zwiększyły się dochody rolników i dostępność mięsa oraz wyrobów owczych wzbogacając asortyment produktów lokalnych.

Zwiększenie atrakcyjności terenów objętych Programem przyczyniło się poniekąd do rozwoju turystyki (wzrost liczby podmiotów oferujących noclegi, wyżywienie, wzrost zatrudnienia w usługach turystycznych, w handlu i transporcie).

W wyniku realizacji Programu, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 27 kwietnia 2010r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (Dz. U. Nr 82, poz. 537 ze zm.) zostały zarejestrowane dwa nowe zawody – bacy pod nr.613101 i juhasa – nr. 612108, respektowane również w UE.

W wyniku przeprowadzonych szkoleń i warsztatów w 2014 r. zakończonych egzaminem państwowym, kwalifikację w zawodzie bacy mistrz uzyskały dwie osoby, bacy czeladnik- osiemnaście osób, w tym dwie kobiety, juhas- cztery osoby, w tym dwie kobiety. Mając na uwadze fakt, że 40% uczestników projektu jest poniżej 30 roku życia, jest szansa, że zawód bacy i juhasa nie zaniknie tak szybko.

fot. Warsztaty promujące zawód bacy i juhasa
(2014 r.).

Rozpoznawanie roślinności.

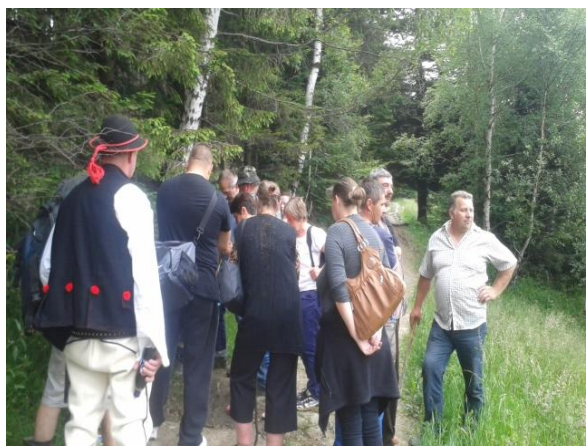
fot. Warsztaty promujące zawód bacy i juhasa
(2014 r.).

. Zajęcia teoretyczne.

fot. warsztaty promujące zawód bacy i juhasa
(2014 r.).

Zajęcia praktyczne .

fot. warsztaty promujące zawód bacy i juhasa
(2014 r.).

. Zajęcia praktyczne .

2.3 Efekty społeczno- kulturowe.

Pasterstwo to nie tylko wypas zwierząt, ale także wieloaspektowy rozwój innych sfer aktywności ludzkiej. Stymuluje ono rozwój rynku produktów tradycyjnych i regionalnych, rękodzieła i usług, rozwój turystyki kulturowej oraz zachowania dziedzictwa kulturowego, w tym hal, które na równi z architekturą stanowią cenny przykład obszarów krajobrazu kulturowego. Pasterstwo tradycyjne i wypas kulturowy to baza dla rozwoju kapitału społecznego wsi.

W trakcie realizacji Programu Owca Plus w perspektywie finansowej 2010- 2014 udało się osiągnąć wymierne rezultaty nie tylko ekologiczne i ekonomiczne, ale także społeczno- kulturowe.

Program Owca Plus, zrealizowany na obszarze Jury Krakowsko- Częstochowskiej i Beskidów przyczynił się znacząco do popularyzacji kultury pasterskiej. Wypas zwierząt gospodarskich wpłynął pozytywnie na zwiększenie świadomości dotyczącej pasterstwa nie tylko wśród lokalnej społeczności, ale również wśród turystów odwiedzających te regiony. Program od początku swojego funkcjonowania przyczynił się do kultywowania tradycji i dziedzictwa kulturowego.

Ponadto, umożliwił integrację środowiska związanego z ochroną przyrody oraz rolników zajmujących się hodowlą owiec i kóz. Zaangażowanie rolników w prowadzenie kontrolowanego wypasu zwierząt podnosi świadomość i wiedzę lokalnej społeczności na temat pasterstwa oraz jego roli w czynnych zabiegach ochrony przyrody. Szczególnie cieszy fakt, że wiedza ta, zwiększyła się także wśród osób młodych. Dzięki realizacji Programu, mieszkańcy terenów objętych nim mieli możliwość zdobycia informacji na temat hodowli: owiec i kóz, zasad ich utrzymania, higieny, ekonomii i dobrostanu zwierząt. Korzyści płynące z wypasu są coraz bardziej doceniane przez rolników. W konsekwencji coraz więcej osób jest zainteresowana uczestnictwem w Programie Owca Plus.

Nie można także zapominać o upowszechnianiu tradycji pasterskich i dziedzictwa kulturowego regionu wśród osób odwiedzających Jurę Krakowsko- Częstochowską i Beskidy. Wypasające się na murawach i pośród skalnych ostańców owce i kozy, już na stałe wpisały się w krajobraz regionu, co dla przyjeżdżających turystów na tereny Jury Krakowsko- Częstochowskiej jest sporą atrakcją. Równie atrakcyjne dla turystów są stada owiec wypasające się na halach Beskidów pod czujną opieką juhasów, holejników i towarzyszących im psów. Wszystko to znacząco przyczyniło się do szerzenia kultury pasterskiej w skali całego kraju i poza jego granicami.

fot. Wypasające się owce.

fot. Wypasające się owce.

fot. Wypasające się owce.

Należy także podkreślić, że znaczący efekt społeczno- kulturowy dla kultury Jury Krakowsko-Częstochowskiej miała zainicjowana w ramach Programu i realizowana od 2009 roku impreza „Jurajskie Regionalia”. W Beskidach natomiast, do roku 2007 organizowane były: Redyk w Korbielowie i Łossod w Węgierskiej Górcie. Realizacja Programu Owca Plus stworzyła między innymi możliwość powrotu tradycji pasterskich, takich jak: „Mieszanie owiec na Stecówce”, Strzyżenie Owiec, Muzyka na Sałaszu, które na stałe wpisały się w kalendarz wydarzeń kulturalnych.

Imprezy przygotowywane w ramach Programu Owca Plus przyczyniły się do integracji baców, juhasów i lokalnej społeczności w tym osób niepełnosprawnych, dzieci i młodzieży.

Imprezy promujące pasterstwo przyczyniają się do popularyzacji gwary góralskiej wśród mieszkańców regionu i turystów spoza województwa, przyciągają turystów nie tylko z Polski, ale także z zagranicy, w szczególności ze Słowacji i Czech, czego przykładem są m.in. Jarmark Pasterski organizowany w Koniakowie oraz Międzynarodowe Mistrzostwa Górali w Koszeniu Łąk w Brennej.

fot. Otwarcie Redyku.

fot. Redyk. Mieszanie owiec.

fot. Łossod. Rozliczanie.

fot. Łossod. Liczenie jesienne.

fot. Jurajske Regionalia.

fot. Jurajske Regionalia.

3. Analiza szans i zagrożeń dla zachowania bioróżnorodności terenów cennych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej.

Ochrona bioróżnorodności oraz zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej to pojęcia, które wzajemnie się uzupełniają.

Zrównoważone użytkowanie terenów oraz utrzymanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej w Beskidach i na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej jest możliwe dzięki kompleksowemu podejmowaniu właściwych działań dla zapewnienia wysokiego stopnia ochrony wskazanych terenów.

Istnieje realna potrzeba ochrony różnorodności biologicznej na wszystkich poziomach organizacji przyrody, a także zachowania wszelkich form krajobrazu oraz tradycyjnych form gospodarowania. Istotnym również wydaje się związek pomiędzy ochroną przyrody a potrzebą zapewnienia wymiernych korzyści mieszkańców terenów objętych Programem Owca Plus poprzez zrównoważony rozwój. Promowanie świadomej i odpowiedzialnej turystyki, która zapewni zachowanie niezmiennego krajobrazu i przyniesie korzyści lokalnej społeczności może być przykładem rozwiązania korzystnego zarówno dla gospodarki, jak i dla całego środowiska naturalnego. Wobec powyższego ważne jest upowszechnianie zrównoważonej gospodarki pasterskiej, zachowania dziedzictwa kulturowego, wiedzy ludowej, oceny i monitorowania stanu środowiska oraz podnoszenia świadomości i edukacji społeczeństwa.

Poniżej przedstawiono szanse wynikające z realizacji Programu i zagrożenia w przypadku braku jego kontynuacji dla zachowania bioróżnorodności terenów cennych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej.

Szanse wynikające z realizacji Programu:

- Zachowanie i odtwarzanie cennych siedlisk przyrodniczych, których istnienie uzależnione jest od użytkowania rolnego (łąk niżowych i górskich, muraw bliźniczkowych i kserotermicznych).
- Powstrzymanie sukcesji ekologicznej na siedliskach półnaturalnych, w tym utrzymanie strefy ekotonowej siedlisk nieleśnych i zaroślowych.
- Ochrona siedlisk gatunków oraz populacji rzadkich i chronionych gatunków roślin oraz zwierząt, związanych z obszarami nieleśnymi.

- Kontrola i ograniczanie rozprzestrzeniania się obcych gatunków inwazyjnych.
- Ochrona ras lokalnych zwierząt hodowlanych.
- Poglębianie i utrwalanie świadomości ekologicznej mieszkańców województwa śląskiego i osób odwiedzających region.
- Utrwalanie osiągniętych w wyniku poprzednich edycji programu efektów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych.
- Poprawa jakości życia społeczności mieszkającej na terenie parków krajobrazowych i innych obszarach chronionych.
- Utrzymanie i poprawa jakości walorów kulturowych.
- Ochrona krajobrazu: zachowanie mozaiki obszarów leśnych i polan, odsłonięcie punktów widokowych, szczególnie ważnych dla rozwoju turystyki.

Zagrożenia w przypadku braku kontynuacji Programu:

- Pogorszenie stanu i utrata cennych siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków rzadkich i chronionych roślin i zwierząt (w tym ich populacji), których istnienie uzależnione jest od użytkowania rolnego.
- Dalszy postęp sukcesji ekologicznej wraz z utratą wartościowych układów ekotonowych.
- Osłabienie ochrony ras lokalnych zwierząt hodowlanych.
- Osłabienie osiągniętych w wyniku poprzednich edycji programu efektów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych.
- Obniżanie wartości walorów krajobrazowych do całkowitej ich utraty włącznie.
- Zanik tradycji lokalnych związanych z wypasem.
- Spadek zainteresowania danym regionem przez turystów, co niesie za sobą zahamowanie rozwoju agroturystyki.

4. Zgodność Programu Owca Plus do roku 2020 z dokumentami strategicznymi.

Działania zawarte w wojewódzkim Programie Owca Plus do roku 2020 są zgodne z dokumentami strategicznymi na poziomie europejskim, krajowym i regionalnym.

- Zgodność z Ramową konwencją o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat.

Artykuł 4: Ochrona i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej.

2. Strony będą promować odpowiednie utrzymywanie pół- naturalnych siedlisk, odtwarzanie pierwotnego stanu siedlisk zdegradowanych oraz wspieranie opracowania i realizacji odpowiednich planów zarządzania.

Artykuł 9: Zrównoważona turystyka.

1. Strony podejmą środki mające na celu promowanie zrównoważonej turystyki w Karpatach przynoszącej korzyści ludności miejscowej, opartej na wyjątkowym charakterze przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego Karpat, a także rozszerzą współpracę w tym celu.

Artykuł 11: Dziedzictwo kulturowe i wiedza ludowa.

Strony będą prowadzić politykę mającą na celu zachowanie i promowanie dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej ludności miejscowej oraz wyrobu i wprowadzania na rynek miejscowych produktów, wyrobów artystycznych i rękodzielniczych. Strony będą dążyć do zachowania w Karpatach tradycyjnej architektury, sposobów użytkowania ziemi, miejscowych ras zwierząt gospodarskich i odmian roślin uprawnych oraz zrównoważonego użytkowania dziko rosnących roślin.

Artykuł 13: Podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa.

1. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu podnoszenie świadomości ekologicznej i poprawę dostępu społeczeństwa do informacji o ochronie zrównoważonym rozwoju Karpat oraz promowanie związanych z tym szkolnych oraz innych programów edukacyjnych.

- Zgodność ze Strategią zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020.

Cel ogólny: Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjałów, w tym rolnictwa i rybactwa, dla zrównoważonego rozwoju kraju.

Cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich.

Priorytet 1.2. Zwiększenie zatrudnienia mieszkańców obszarów wiejskich bez konieczności zmiany ich miejsca zamieszkania.

Kierunek Interwencji 1.2.5. Aktywizacja lokalnych rynków pracy z uwzględnieniem małych miast.

Priorytet 1.3. Rozwój przedsiębiorczości i pozarolniczych miejsc pracy z wykorzystaniem potencjału endogenicznego obszarów wiejskich.

Kierunek Interwencji 1.3.1. Wspieranie tworzenia pozarolniczych miejsc pracy.

Priorytet 1.4. Zapobieganie i ograniczanie wykluczenia społecznego oraz aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich.

Kierunek Interwencji: 1.4.2. Wzmacnianie i rozwój kapitału społecznego.

Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej.

Priorytet 2.4. Rozwój infrastruktury społecznej zapewniającej mieszkańcom obszarów wiejskich dostęp do dóbr i usług publicznych.

Kierunek Interwencji 2.4.2. Budowa i rozwój infrastruktury kultury i turystyki oraz promocja dziedzictwa kulturowego.

Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich.

Priorytet 5.1. Ochrona środowiska naturalnego w sektorze rolniczym i różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich.

Kierunek Interwencji 5.1.5. Rozwój wiedzy w zakresie ochrony środowiska rolniczego i różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich i jej upowszechnianie.

Priorytet 5.2. Kształtowanie przestrzeni wiejskiej z uwzględnieniem ochrony krajobrazu i ładu przestrzennego.

Kierunek Interwencji: 5.2.1. Zachowanie unikalnych form krajobrazu rolniczego.

- Zgodność ze Strategią Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”.

Cel Priorytetowy: (B) SZANSE ROZWOJOWE MIESZKAŃCÓW

Cel strategiczny: Województwo śląskie regionem o wysokiej jakości życia opierającej się na powszechnej dostępności do usług publicznych o wysokim standardzie.

Cel operacyjny: B.3. Harmonia społeczna i wysoki kapitał zaufania oraz dogodne warunki życia mieszkańców.

Kierunki działań: 10. Zwiększenie udziału mieszkańców w działaniach związanych z zachowaniem i eksponowaniem unikalności dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego województwa oraz jego charakterystycznych obszarów.

Obszar priorytetowy: (C) PRZESTRZEŃ

Cel strategiczny: Województwo śląskie regionem atrakcyjnej i funkcjonalnej przestrzeni.

Cel operacyjny: C.1. Zrównoważone wykorzystanie zasobów środowiska.

Kierunki działań: 12. Wspieranie działań zmierzających do zachowania i odtwarzania bio- i georóżnorodności.

Obszar priorytetowy: (D) RELACJE Z OTOCZENIEM

Cel strategiczny: Województwo śląskie regionem otwartym będącym istotnym partnerem rozwoju Europy.

Cel operacyjny: D.2. Atrakcyjny wizerunek województwa śląskiego.

Kierunki działań: 1. Promowanie województwa śląskiego jako miejsca atrakcyjnego dla mieszkańców, inwestorów, studentów, turystów.

- Zgodność ze Strategią Ochrony Przyrody Województwa Śląskiego do roku 2030.

I Cel strategiczny: Zachowanie różnorodności biologicznej i georóżnorodności w dobrym stanie oraz umożliwiającym korzystanie z ich zasobów obecnym i przyszłym pokoleniom.

I.2. Kierunek działań: Poprawa stanu ekosystemów i stanu gatunków oraz odtwarzanie utraconych elementów różnorodności biologicznej.

I.4. Kierunek działań: Zrównoważone użytkowanie zasobów przyrody.

II Cel strategiczny: Zachowanie i ochrona obszarów o wysokich walorach krajobrazowych oraz powstrzymanie degradacji krajobrazu i przywracanie ładu przestrzennego.

II.2. Kierunek działań: Zrównoważone użytkowanie przestrzeni, powstrzymanie nieoszczędnego i degradującego krajobraz zagospodarowania przestrzeni oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych.

IV Cel strategiczny: Wysoki poziom świadomości ekologicznej i holistycznej wiedzy o przyrodzie i krajobrazie oraz zaangażowania mieszkańców województwa śląskiego w ich ochronę.

IV.1. Kierunek działań: Powszechny dostęp mieszkańców województwa do aktualnych informacji o zasobach, stanie, zagrożeniach oraz zasadach ochrony i wykorzystania różnorodności biologicznej, georóżnorodności i krajobrazu oraz działaniach z zakresu edukacji ekologicznej.

IV.3. Kierunek działań: Rozwój bazy dydaktycznej edukacji przyrodniczej.

IV.4. Kierunek działań: Wysoki poziom aktywności społecznej i instytucjonalnej na rzecz ochrony przyrody i krajobrazu.

- Zgodność z Załoženiami programowymi do Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Śląskiego do roku 2030.

Postulowane kierunki rozwoju:

- Dla subregionu południowego:

- Rozwój różnych typów turystyki opierających się na walorach i tradycjach obszaru.
- Kreowanie funkcji, które mogą rozwijać się w warunkach rozdrobnienia gospodarstw, np. produkcji ekologicznej, różnych form turystyki wiejskiej, agroturystyki.

- Dla subregionu północnego:

- Rozwój różnych typów turystyki opierających się na wykorzystaniu potencjału krajobrazowego i przyrodniczego.
- Rozwój na wsi przetwórstwa rolno-spożywczego.

- Dla północnej części subregionu centralnego:

- Rozwój turystyki stanowiącej połączenie walorów przyrodniczych i historyczno-kulturowych.

- Zgodność z wytycznymi Planu Ochrony Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd.

5. Cele i założenia Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.

Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej do roku 2020 stanowi kontynuację działań realizowanych w województwie śląskim w ramach Programu Owca Plus w lata 2008-2014.

W Programie do roku 2020 nakreślono dwa priorytety – ochrona bioróżnorodności oraz szanse rozwojowe mieszkańców. Głównym celem Programu pozostaje niezmiennie realizacja działań na rzecz zachowania, ochrony oraz odtworzenia elementów przyrody wybranych obszarów Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej w oparciu o gospodarkę pasterską.

Ponadto, do głównych założeń Programu należą: kultywowanie tożsamości kulturowej związanej z pasterstwem, krzewienie tradycji kultury ludowej, rozwój rzemiosła i przetwórstwa produktów pochodzenia owczego i koziego.

Tabl. 1: priorytety Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.

PRIORYTET: OCHRONA BIORÓŻNORODNOŚCI
CEL GŁÓWNY: Program Owca Plus zachowuje, chroni i odtwarza bioróżnorodność w oparciu o gospodarkę pasterską
KIERUNKI DZIAŁAŃ: <ol style="list-style-type: none">
1. Utrzymanie oraz poprawa stanu cennych siedlisk przyrodniczych i gatunków zależnych od użytkowania rolnego, a zwłaszcza pasterskiego.
2. Wzmacnianie roli gospodarki pastwiskowej w przeciwdziałaniu sukcesji wtórnej na siedliskach półnaturalnych.
3. Realizacja i wspieranie działań czynnej ochrony przyrody.
4. Wspieranie ochrony ras lokalnych zwierząt hodowlanych.
5. Ochrona i odtwarzanie walorów krajobrazowych.
6. Pogłębianie świadomości ekologicznej społeczności lokalnych i osób odwiedzających region.

PRIORYTET: SZANSE ROZWOJOWE MIESZKAŃCÓW
CEL GŁÓWNY: Program Owca Plus aktywizuje i integruje społeczności
KIERUNKI DZIAŁAŃ: <ol style="list-style-type: none">
1. Odbudowa lub budowa i utrzymanie obiektów architektury pasterskiej.
2. Promowanie pasterstwa wśród mieszkańców regionu oraz turystów.

3. **Promowanie produktów pochodzenia owczego i koziego.**
4. **Pielęgnowanie i podtrzymanie tradycji, zwyczajów i innych elementów kultury ludowej związanej z pasterstwem.**
5. **Upowszechnianie zawodu bacy i juhasa.**
6. **Zwiększenie zatrudnienia mieszkańców regionu (usługi przewodnickie, noclegi, agroturystyka, handel).**
7. **Zachowanie tożsamości, indywidualności i dziedzictwa mieszkańców regionu.**

6. Źródła finansowania, ramy czasowe, beneficjenci Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.

Wojewódzki Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej — Owca Plus do roku 2020 będzie finansowany w całości ze środków pochodzących z budżetu Samorządu Województwa Śląskiego. Program opracowany został na sześć lat, a planowany okres jego realizacji przypadać ma na lata 2015 – 2020.

Plan finansowy w latach 2015-2020

Tabl. 2 Plan finansowy Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.

Rok	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ogółem
Kwota	700 000	750 000	800 000	850 000	900 000	950 000	4 950 000
(zł)							

Na bazie doświadczeń z lat ubiegłych kwoty wskazane w planie finansowym na lata 2015-2020 wydają się być optymalne dla realizacji działań ujętych w Programie.

Zakłada się, że z każdym rokiem realizacji Programu wzrastać będzie zaangażowanie hodowców owiec i kóz w wypas oraz wzbogacać będzie się oferta promocyjna.

Udostępnienie środków nastąpi w drodze organizowanych przez Województwo Śląskie otwartych konkursów ofert dla beneficjentów bezpośrednich. Zakłada się, że corocznie będą organizowane dwa otwarte konkursy ofert: pierwszy dotyczyć będzie ochrony przyrody i krajobrazu, drugi – działań promujących i wspierających Program. W ramach drugiego konkursu beneficjentami bezpośrednimi mogą być również jednostki posiadające osobowość prawną, realizujące zadania z zakresu doradztwa rolniczego. Województwo Śląskie przekaże dotację w formie refundacji części poniesionych kosztów kwalifikowanych zadania. Szczegółowe zasady finansowania zostaną każdorazowo określone w regulaminach otwartych konkursów ofert.

Tabl. 3. Beneficjenci Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.

BENEFICJENCI PROGRAMU

BENEFICJENCI BEZPOŚREDNI	BENEFICJENCI POŚREDNI
<ul style="list-style-type: none"> • organizacje pozarządowe (stowarzyszenia, związki, fundacje), których działania statutowe są zgodne z założeniami Programu, • jednostki posiadające osobowość prawną, realizujące zadania z zakresu doradztwa rolniczego. 	<ul style="list-style-type: none"> • hodowcy zwierząt, • pasterze, • właściciele gruntów, • turyści przybywający w Beskidy i na Jurę Krakowsko-Częstochowską, • właściciele gospodarstw agroturystycznych, pensjonatów, • lokalni przedsiębiorcy, dla których turystyka jest źródłem dochodu, • lokalna społeczność, • artyści ludowi.

7. Obszary proponowane do realizacji Programu.

Listę obszarów proponowanych do realizacji Programu Owca Plus do roku 2020 sporządzono w oparciu o analizę:

- uwarunkowań przyrodniczych i krajobrazowych terenów Jury Krakowsko- Częstochowskiej i Beskidów,
- planów zadań ochronnych sporządzonych przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska dla obszarów Natura 2000- Beskid Żywiecki PLH 240006 i Beskid Żywiecki PLB 240002,
- potrzeb ochrony czynnej ekosystemów nieleśnych na obszarach Natura 2000 i parków krajobrazowych,
- potrzeb ochrony stref ekspozycji krajobrazowej na obszarach Jury i Beskidów,
- wyników realizacji Programu Owca Plus w latach 2010- 2014,

Na obszarze Beskidów wytypowano 168 obiektów, na terenie Jury Krakowsko- Częstochowskiej- 73 obiekty. Poza tym, warto podkreślić, że otwarta formuła Programu, pozwalająca na jego aktualizację, umożliwiła włączenie nowych terenów, po dokonaniu oceny ich walorów przyrodniczo- krajobrazowych oraz zasadności działań ochronnych, a w przypadku obiektów zlokalizowanych na obszarach Natura 2000- ich zgodności z planami zadań ochronnych. Przy realizacji Programu preferowane będą obiekty o wysokich walorach przyrodniczych. Oceny dokonywać będzie zespół złożony z przedstawicieli Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego oraz Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska.

7.1. Określenie obszarów wypasu na terenie Beskidów:

Lp.	Numer na załączniku mapowym	Nazwa obiektu	Gmina	Zalecane działania	Kategoria terenu
1.	6	Błatnia	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
2.	9	Bukowy Groń	Brenna	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe, wykaszanie borówki,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				usuwanie podrostu drzew	
3.	11	Filipionka	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
4.	57	Góra Bucze	Brenna	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
5.	19	Góra Malinka	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
6.	5	Góra Mały Cisowy	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
7.	24	Grabowa	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
8.	30	Gronik	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
9.	26	Hala Jaworowa	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
10.	25	Kotarz 1	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
11.	22	Na Tłoki	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
12.	23	Pod Stary Groń	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
13.	10	Skalka-Złączana	Brenna	Koszenie i wypas, usuwanie Reynoutria japonica	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
14.	21	Stary Groń	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
15.	20	Stasiówka	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
16.	8	Szarówka	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
17.	32	Trzy Kopce	Brenna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo

18.	31	Malinka	Brenna/Wisła	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
19.	1	Góra Tuł	Goleszów	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
20.	2	Usyp	Goleszów	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
21.	50	Groniczki	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
22.	55	Koczy Zamek Podgrapy	Istebna	Wypas i koszenie	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
23.	48	Kosarzysko	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
24.	54	Ochodzita	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
25.	46	Pietroszonka	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
26.	165	Siwoniowski	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
27.	45	Stecówka	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
28.	166	Stefanka 2	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
29.	47	Stoczek	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
30.	167	Szerokie	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
31.	51	Tyniok	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
32.	53	Wierch Czadeczka	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo

33.	49	Złoty Groń	Istebna	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
34.	7	Pod Błatną	Jaworze	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
35.	120	Beskid	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
36.	113	Buczynka 1	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
37.	102	Cudzichowa	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe. wykaszenie borówki z uwzględnieniem ochrony borówczysk w pasie 10-50 m od granicy lasu, usuwanie podrostów drzew,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
38.	111	Czarny Groń	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
39.	116	Gawlasia	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
40.	127	Gawrysiowy Groń	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
41.	115	Glinna	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne , kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
42.	108	Górowa	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				usuwanie podrostu drzew, wykaszenie borówki	
43.	103	Hala Cebulowa	Jeleśnia	Ręczne wykaszanie raz na kilka lat	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
44.	107	Hala Jodłowcowa	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe., usuwanie podrostów drzew, wykaszenie borówki z uwzględnianiem ochrony borówczysk w pasie 10-50 m od granicy lasu	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
45.	124	Hala Kamińskiego	Jeleśnia	Koszenie i wypas, wykaszenie borówek	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
46.	90	Hala Łyśniewska	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
47.	110	Hala Malorka 1	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
48.	104	Hala Pod Kopcem	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
49.	131	Jeleśnia Płd	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
50.	130	Jeleśnia Płn	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne i	Cenne przyrodniczo

				kośno-pastwiskowe	i krajobrazowo
51.	106	Kamieniańska	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
52.	123	Mędralowa	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
53.	121	Miesiączki	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
54.	105	Miziowa	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe, wykaszenie borówki z uwzględnieniem ochrony borówczysk w pasie 10-50 m od granicy lasu, ograniczenie koszarowania owiec, usuwanie Rumex alpinus, Wykluczenie pojenia owiec i lokowania poidel w płatach torfowisk i mokradeł Zachowanie siedlisk torfowiskowych przed mechanicznym zniszczeniem w trakcie prowadzenia gospodarki pasterskiej.	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
55.	118	Na Myto	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo

56.	126	Nowa Polana	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
57.	117	Polana Deszczówka	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
58.	112	Polana Jancikówka	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
59.	101	Polana Stefanka	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
60.	119	Polana Złodziejki	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
61.	132	Potok Suseński	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
62.	133	Potok Suseński II	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
63.	122	Przyborowice	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
64.	129	Rówienki	Jeleśnia	Koszenie i wypas, usuwanie gatunków inwazyjnych: <i>Impatiens glandulifera</i> , <i>Solidago canadensis</i> , <i>Helianthus tuberosus</i> , usuwanie podrostów drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
65.	70	Słowianka	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
66.	114	Solisko	Jeleśnia	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
67.	109	Uszczawne Hala Malorka (2)	Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

68.	100	Hala Rysianka	Jeleśnia/Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
69.	128	Beskidek Koszarawa	Koszarawa	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
70.	125	Janoszkowa	Koszarawa	Koszenie i wypas, wykaszanie borówek	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
71.1	168	Klekociny	Koszarawa/Jeleśnia	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
72.	34	Jaskowa	Lipowa	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
73.	35	Ostre	Lipowa	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
74.	40	Barania	Milówka	Wypas, wykaszanie borówek	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
75.	59	Białożycki Groń	Milówka	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
76.	75	Góra Prusów	Milówka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe, wykaszanie borówek, usuwanie podrostów drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
77.	58	Góra Ślebiedowa	Milówka	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
78.	56	Gryniówki	Milówka	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo

79.	77	Maślakówka	Milówka	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
80.	52	Walaszne	Milówka	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
81.	44	Węźłówka	Milówka	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
82.	98	Sucha Góra	Milówka/ Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe, usuwanie drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
83.	63	Durajka	Radziechowy-Wieprz	Ekstensywne użytkowanie kośne , kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
84.	42	Góra Matyska	Radziechowy-Wieprz	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
85.	41	Magurka Radziechowska	Radziechowy-Wieprz	Koszenie i wypas, wykaszanie borówek, usuwanie podrostów drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
86.	43	Surządek	Radziechowy-Wieprz	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
87.	60	Żurga	Radziechowy-Wieprz/ Węgierska Górka	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
88.	62	Hala Magura	Radziechowy-Wieprz/Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
89.	153	Bendoszka	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne lub kośno-pastwiskowe. Koszenie co drugi rok	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				lub naprzemienne kośno-pastwiskowe użytkowanie polany (tzn. w cyklach rocznych, które obejmują w jednym roku wypas, a w kolejnym koszenie). W każdym przypadku należy usunąć powstałą biomasę poza stanowisko. Wprowadzenie wypasu na polanę. Termin realizacji: po 20 sierpnia.	
90.	160	Bugaj	Rajcza	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
91.	99	Gerla	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
92.	158	Góra Rachowiec	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
93.	161	Hala Śrubita	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne lub kośno-pastwiskowe. Wskazane jest naprzemienne kośno-pastwiskowe użytkowanie polany (tzn. w cyklach rocznych, które obejmują w jednym roku wypas, a w kolejnym koszenie).	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				W każdym przypadku należy usunąć powstałą biomasę poza stanowisko. Termin realizacji po 20 sierpnia.	
94.	163	Mała Racza	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne lub kośno-pastwiskowe. Wskazane jest naprzemienne kośno-pastwiskowe użytkowanie polany (tzn. w cyklach rocznych, które obejmują w jednym roku wypas, a w kolejnym koszenie). Koszenie co drugi rok. W każdym przypadku należy usunąć powstałą biomasę poza stanowisko. Wykazanie płątów z borówką czarną z powierzchni 50% polany, co kilka lat, np. 2-3 Termin realizacji po 20 sierpnia,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
95.	141	Młada Hora	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne , kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

96.	159	Myto	Rajcza	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
97.	156	Na Praszywce	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne , kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
98.	162	Orzeł	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
99.	139	Podherbik	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne , kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
100.	155	Praszywka Duża	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
101.	152	Przegibek	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
102.	154	Przysłop Potucki	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
103.	164	Racza	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne lub kośno-pastwiskowe. Wskazane jest naprzemienne kośno-pastwiskowe użytkowanie polany (tzn. w cyklach rocznych, które obejmują w jednym	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				<p>roku wypas, a w kolejnym koszenie).</p> <p>Koszenie co drugi rok.</p> <p>W każdym przypadku należy usunąć powstałą biomasę poza stanowisko.</p> <p>Wykaszenie płatów z borówką czarną z powierzchni 50% polany, co kilka lat, np. 2-3 Termin realizacji po 20 sierpnia.</p> <p>Okresowe usuwanie młodych drzew i krzewów. Na dużych powierzchniach pozostawienie 5-10% drzew lub biogrup drzew i krzewów.</p> <p>Termin realizacji po 20 sierpnia.</p>	
104.	157	Soblański Groń	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
105.	138	Zoniówka	Rajcza	Ekstensywne użytkowanie kośne , kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
106.	28	Hala Pośrednia	Szczyrk	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
107.	27	Kotarz 2	Szczyrk	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

108.	15	Osiedle Beskid	Szczyrk	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
109.	17	Osiedle Skalite	Szczyrk	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
110.	16	Polana Doliny	Szczyrk	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
111.	12	Porębskie Pola	Szczyrk	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
112.	18	Skalite	Szczyrk	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
113.	13	Wyrobiska (1)	Szczyrk	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
114.	14	Wyrobiska (2)	Szczyrk	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
115.	95	Bacmańska	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe, usuwanie szczawiu alpejskiego, usuwanie podrostu drzew, wykaszanie borówki z uwzględnieniem ochrony borówczysk w pasie 10-50 m od granicy lasu	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
116.	94	Bieguńska	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe, usuwanie szczawiu alpejskiego, usuwanie podrostu drzew, wykaszanie borówki z	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				uwzględnianiem ochrony borówczysk w pasie 10-50 m od granicy lasu	
117.	148	Głogowa i Morgi (1)	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
118.	149	Głogowa i Morgi (2)	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
119.	144	Hutyrowa	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
120.	147	Kapokowa i Lizakowa (1)	Ujsoły	Koszenie i wypas, usuwanie drzew	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
121.	145	Kapokowa i Lizakowa (2)	Ujsoły	Koszenie i wypas, usuwanie drzew	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
122.	136	Kotelnica	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
123.	134	Krawców Wierch	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne lub kośno-pastwiskowe. Koszenie raz na 2 lata, z pozostawieniem pasów ekologicznych lub coroczne koszenie połowy powierzchni lub naprzemienne kośno-pastwiskowe użytkowanie polany (tzn. w cyklach rocznych, które obejmują w jednym roku wypas, a w	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				kolejnym koszeniu). W każdym przypadku należy usunąć powstałą biomasę poza stanowisko. Termin realizacji po 20 sierpnia.	
124.	146	Królowa	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
125.	93	Lipowska	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe, usuwanie szczawiu alpejskiego, wykaszanie borówki z uwzględnieniem ochrony borówczysk w pasie 10-50 m od granicy lasu	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
126.	140	Muńcuł	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne lub kośno-pastwiskowe. Wskazane jest naprzemienne kośno-pastwiskowe użytkowanie polany (tzn. w cyklach rocznych, które obejmują w jednym roku wypas, a w kolejnym koszenie). Wykaszanie płatów z borówką czarną i	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				maliną właściwą z powierzchni 50% polany, co kilka lat, np. 2-3. W każdym przypadku należy usunąć powstałą biomase poza stanowisko. Termin realizacji po 20 sierpnia.	
127.	143	Pod Grapy	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
128.	135	Polana pod Okrągłą	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne , kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
129.	96	Redykalna	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe , usuwanie podrostu drzew	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
130.	150	Rycerzowa	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne lub kośno-pastwiskowe. Wskazane jest naprzemienne kośno-pastwiskowe użytkowanie polany (tzn. w cyklach rocznych, które obejmują w jednym roku wypas, a w	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				<p>kolejnym koszeniu).</p> <p>Wykazanie płatów z borówką czarną i maliną właściwą z powierzchni 50% polany, co kilka lat, np. 2-3. W każdym przypadku należy usunąć powstałą biomasa poza stanowisko. Termin realizacji po 20 sierpnia.</p>	
131.	151	Skrzadnita	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
132.	142	Soblówka	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
133.	137	Stawiska	Ujsoły	Ekstensywne użytkowanie kośne , kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
134.	4	Bąkula	Ustroń	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
135.	3	Kompleks Czantorii (1)	Ustroń	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
136.	67	Abrahamów	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
137.	69	Bisagówka	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne,	Cenne przyrodniczo

				kośno-pastwiskowe, pastwiskowe	i krajobrazowo
138.	74	Boruc	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
139.	81	Brandysia	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
140.	87	Buczynka 2	Węgierska Górka	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
141.	61	Bukowina	Węgierska Górka	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
142.	86	Cerla	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
143.	73	Chołocia Dolina	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
144.	76	Cukiernica i Boracza (2)	Węgierska Górka	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
145.	65	Duża Żabnica	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
146.	66	Duża Żabnica Koluszka	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
147.	84	Golcówka	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
148.	92	Góra Rysianka	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne,	Cenne przyrodniczo

				kośno-pastwiskowe, pastwiskowe, usuwanie szczawiu alpejskiego, , usuwanie podrostu drzew, wykaszenie borówki z uwzględnieniem ochrony borówczysk w pasie 10-50 m od granicy lasu	i krajobrazowo
149.	89	Hala Wieprzka	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
150.	82	Koziorka	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe i pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
151.	85	Koźliczyna	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
152.	83	Krzysówka	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne i kośno-pastwiskowe	Cenne krajobrazowo
153.	68	Matlakówka	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
154.	91	Pawlusia	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, usuwanie szczawiu alpejskiego	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

155.	71	Płone	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe,	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
156.	88	Przegib	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
157.	79	Studzianka	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
158.	80	Sznurki	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
159.	97	Wyżna	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
160.	72	Zadki	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
161.	64	Żabnica	Węgierska Górka	Ekstensywne użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
162.	78	Cukiernica i Boracza (1)	Węgierska Górka/Milówka	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
163.	36	Cienków Niżny	Wisła	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
164.	37	Cienków Pośredni	Wisła	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
165.	39	Cienków Wyszni	Wisła	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

166.	33	Smrekowa	Wisła	Koszenie i wypas	Cenne krajobrazowo
167.	38	Stryczków	Wisła	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
168.	29	Ślepa Dobka	Wisła/Ustroń	Koszenie i wypas	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

7.2. Określenie obszarów wypasu na terenie Jury Krakowsko- Częstochowskiej.

Lp.	Numer na załączniku mapowym	Nazwa obiektu	Gmina	Zalecane Działania	Kategoria Terenu
	19	Góra Ossona	Częstochowa	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	24	Góra Tarnów	Janów	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	78	Krzyże	Janów	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	43	Góry Gorzkowskie (Gorzków) (fragment)	Janów/ Niegowa	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	2	Góra Biblioteka i Apteka (2)	Kroczyce	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

23	Góra Biblioteka i Apteka (3)	Kroczyce	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów z wyjątkiem zarośli jałowca reprezentujących siedlisko 5130	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
16	Góra Zborów	Kroczyce	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów z wyjątkiem zarośli jałowca reprezentujących siedlisko 5130	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
72	Obszary w Piasecznie	Kroczyce	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów z wyjątkiem zarośli jałowca reprezentujących siedlisko 5130	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
26	Ruskie Skały (Góra Apteka)	Kroczyce	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów z wyjątkiem zarośli jałowca reprezentujących siedlisko 5130	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
47	Wilczy Kamień (Turnia Motocyklistów)	Kroczyce	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
9	Wzgórze Słupsko (2)	Kroczyce	Wypas stadami mieszanymi	Cenne przyrodniczo

				kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	i krajobrazowo
10	Okiennik Wielki	Kroczyce/ Zawiercie	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne krajobrazowo i przyrodniczo	
75	Kormołowiec	Łazy	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo	
53	Kromołowiec	Łazy	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo	
52	Stodólsko	Łazy	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne krajobrazowo	
39	Góra Kamień (Schweizera) Mstów	Mstów	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo	
17	Góra Wał	Mstów	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo	
18	Tereny muraw Mstów- Małusy Wielkie, w tym Góra Skarzawa i Golizna	Mstów	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo	
76	Bukowie (1)	Niegowa	Wypas stadami mieszanymi	Cenne	

				kozy + owce Wycinka drzew i krzewów z wyjątkiem zarośli jałowca reprezentujących siedlisko 5130	przyrodniczo i krajobrazowo
44	Damiak (Skała Koci Łeb)	Niegowa		Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne krajobrazowo i przyrodniczo
68	Góra Bukowiec	Niegowa		Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
3	Grzęda Skalna Mirów- Bobolice	Niegowa		Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów z wyjątkiem zarośli jałowca reprezentujących siedlisko 5130	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
57	Kazubiec	Niegowa		Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
38	Ludwinów	Niegowa		Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
46, 69	Łutowiec	Niegowa		Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów z wyjątkiem zarośli jałowca	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				reprezentujących siedlisko 5130	
	56	Wzgórze w Gorzkwie	Niegowa	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	65	Wzgórze w Ludwinowie	Niegowa	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	6	Babia Góra (2)	Ogrodzieniec	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne krajobrazowo
	50	Góra Birów	Ogrodzieniec	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Usuwanie drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	49	Góra Sitowna i okolice- Ryczów Kolonia	Ogrodzieniec	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne krajobrazowo
	5	Kompleks Skał Podzamcza	Ogrodzieniec	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	74	Skałki w Ryczowie	Ogrodzieniec	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	73	Straszykowe Skały	Ogrodzieniec	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				Wycinka drzew i krzewów	
	30	Suchy palec	Ogrodzieniec	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	7	Wielki Grochowiec (1)	Ogrodzieniec	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne krajobrazowo
	8	Wielki Grochowiec (2)	Ogrodzieniec	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne krajobrazowo
	55	Góra Skalki Małe, Skalki Duże	Olsztyn	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	12	Góra Skalki Małe, Skalki Duże (1)	Olsztyn	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	13	Góra Skalki Małe, Skalki Duże (2)	Olsztyn	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	61	Góra Statkowa	Olsztyn	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	14, 54	Góry Towarne	Olsztyn	Wypas owiec Wycinka drzew i krzewów z wyjątkiem zarośli jałowca reprezentujących siedlisko	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

				5130	
	1	Łysa Góra	Olsztyn	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	15, 59 –Biakło 60- Lipówki	Olsztyńskie Skały, Biakło, Lipówki	Olsztyn	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	63	Ostra Górka	Olsztyn	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	62	Wzgórze Cegielnia	Olsztyn	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	64	Zamek	Olsztyn	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	31	Bukowa Góra k. Pilicy	Pilica	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	32	Dobra	Pilica	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	34	Grzebień	Pilica	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	70	Sikorowa Skała	Pilica	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

	36	Smoleń cz. południowa	Pilica	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	35, 71	Smoleń cz. Północna w tym Wypaleniec	Pilica	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	33	Wierbka	Pilica	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	48	Kamyk (wzgórza pod Włodowicami)	Włodowice	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne krajobrazowo poza wzgórzem kamyk (cenne przyrodniczo i krajobrazowo)
	79	Kolcówki	Włodowice	Wypas stadami mieszanymi Kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	25	Morsko	Włodowice	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	77	Rzędkowice 2	Włodowice	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	27	Skąły k. Rzędkowic	Włodowice	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce	Cenne przyrodniczo

					i krajobrazowo
	4, 67	Skały Rzędkowickie	Włodowice	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów z wyjątkiem zarośli jałowca reprezentujących siedlisko 5130	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	66	Skały w Morsku	Włodowice	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	21	Zdów	Włodowice	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	29	Blanowice	Zawiercie	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	28	Bzów	Zawiercie	Wypas owiec	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	51	Skała Rzędowa	Zawiercie	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	42	Góra Dębina/ Jaroszów	Żarki	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
	40	Góra Kamień k/ Przybynowa	Żarki	Wypas stadami mieszanymi	Cenne

				kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	przyrodniczo i krajobrazowo
2	Górna część kuesty Żarki	Żarki	Żarki	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
20	Parchowatka	Żarki	Żarki	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
45	Skały w Przewodziszwicach (Rajce)	Żarki	Żarki	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
11	Skały w Zaborzu	Żarki	Żarki	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
41	Sroga Skała - Morwianka	Żarki	Żarki	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
58	Suliszowice	Żarki	Żarki	Wypas stadami mieszanymi kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo
37	Wysoka Lelowska	Żarki	Żarki	Wypas stadami mieszanymi Kozy + owce Wycinka drzew i krzewów	Cenne przyrodniczo i krajobrazowo

8. Zagospodarowanie terenów objętych Programem Owca Plus.

Tradycyjne pasterstwo szałaśnicze, charakterystyczne dla regionu Beskidów, stworzyło cenne krajobrazowo budownictwo: szałas, koliby i bacówki. Obiekty te są nie tylko schronieniem dla pasterzy, są także miejscem, w którym wytwarza się owcze sery. Wojewódzki Program Owca Plus do roku 2020 zakłada pomoc finansową dla odtworzenia pasterskich szałasów oraz infrastruktury pasterskiej (np. poidła, koszory z dranic) w Beskidach, podkreślając konieczność zachowania miejscowego stylu architektonicznego.

Na Jurze Krakowsko- Częstochowskiej charakterystyczna była przydomowa hodowla owiec. „Były to zwykle niewielkie przydomowe stada, których wielkość nie przekraczała kilkunastu sztuk. Nie wytworzyła się więc tu charakterystyczna dla obszarów górskich kultura pasterska”¹, a tym samym nie tworzono tutaj typowej infrastruktury pasterskiej (bacówki, koliby, szałas).

Odległość od gospodarstw hodowlanych i rozproszenie cennych przyrodniczych obszarów Jury wymaga zakupu niezbędnej mobilnej infrastruktury pasterskiej (przyczepy do przewozu zwierząt, ludzi, mobilne bacówki), która umożliwi skuteczną obsługę wypasu zwierząt oraz utrzymanie terenów wypasu. Dodatkowo do obsługi wypasu używany jest sprzęt w postaci ciągników rolniczych z osprzętem, samochodów terenowych, pił spalinowych, kosiarek spalinowych.

Program przewiduje także budowę infrastruktury turystycznej tj. miejsc odpoczynku dla turystów, ścieżek, zagród i warsztatów edukacyjnych, punktów widokowych, itp.

fot. Tablice informacyjne w Beskidach

fot. Infrastruktura turystyczna w Beskidach

¹. Czyłok Andrzej, Stein Erik Lauritzen, Ślusarczyk Marcei, Tyc Andrzej, Urbanowski Mikołaj, Waga Jan Maciej, Góra Zborów. Człowiek i przyroda. Ścieżka przyrodnicza.

8.1. Infrastruktura turystyczna.

- punkt widokowy – punkty zorganizowane w miejscach wyniesionych, z których podziwiać można otwarty krajobraz lub cenne przyrodniczo obszary;
- ścieżka dydaktyczna – szlak pieszy, wytyczony w taki sposób, aby na jego trasie znalazło się jak najwięcej interesujących obiektów np. przyrodniczych, kulturowych czy historycznych. Celem powstawania ścieżek edukacyjnych jest regulacja ruchu turystycznego oraz edukacja poprzez obserwację w naturalnym środowisku. Jej zapleczem są tablice informacyjne, wiaty lub zadaszenia oraz punkty widokowe;
- tablica informacyjna – zawierająca informacje na temat Programu, a także np. mapę, panoramę w przypadku lokalizacji w punkcie widokowym, opis okolicznych walorów przyrodniczych.
- miejsce odpoczynku dla turystów:
  - stoły i ławy, ławo-stoły, zadaszenia, wiaty;
- zagroda edukacyjna –miejsce odbywania warsztatów, szkoleń pozwalające zapoznać się z tradycją pasterską, zwyczajami regionu oraz wytwarzaniem produktów owczych i kozich.

8.2. Infrastruktura pasterska.

- bacówka – stanowi nieodłączny element krajobrazu Beskidów. Obok funkcji pasterskiej stanowi także atrakcję turystyczną. Obiekt ten wykonuje się z drewna w technologii umożliwiającej łatwe przenoszenie go z miejsca na miejsce. Bacówka często stawiana jest na kamiennej podmurówce. Może być przeznaczona do zamieszkania jak również do wyrobu serów. Przy budowie bacówki należy pamiętać o zachowaniu miejscowego stylu architektury pasterskiej.
- koliba – prowizoryczna budowla przystosowana do schronienia się przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi.
- szłas – drewniany obiekt przystosowany do zamieszkania i do wyrobu serów, zazwyczaj bez okien i bez komina.
- komarnik – „długa zamykana skrzynia do przechowywania sera”.²
- żłoby do pojenia – drewniane wykonane w tradycyjnej metodzie „dłbania”
- koszor – przenośna zagroda dla owiec; wydzielony zamknięty obszar zabezpieczający owce przed drapieżnikami, rozbiegnięciem podczas burzy i gromadzone do doju. Wykonana zgodnie z tradycją.

---

² Michałek Józef, Owca plus. Tradycyjne pasterstwo w Beskidzie Śląskim i Żywieckim, Istebna 2000.

9. Rodzaje stosowanych zabiegów ochrony czynnej przyrody.

Jednym z priorytetowych przedsięwzięć w ramach wojewódzkiego Programu Owca Plus jest przywrócenie halom Beskidów i murawom na Jurze Krakowsko- Częstochowskiej w miarę możliwości pierwotnego charakteru. Mając na uwadze powyższe przewiduje się następujące zabiegi ochrony czynnej przyrody:

- Koszenie ekosystemów nieleśnych – „zabieg stabilizujący i utrzymujący zbiorowiska łąkowe, traworoślowe i ziołoroślowe. Stosowane systematycznie nie dopuszcza do rozwoju drzew, krzewów, kształtuje specyficzny skład gatunkowy i obniża potencjał troficzny środowiska. Zabieg koszenia jest również stosowany w celu przywrócenia żywej postaci zbiorowiskom zdegradowanym wskutek zaniechania użytkowania przez właścicieli prywatnych.”³

fot. Wypas na Jurze Krakowsko-
Częstochowskiej.

fot. Wypas w Beskidach.

- Odkrzaczanie – „intensywnie postępująca sukcesja drzew i krzewów na tereny nieleśne powoduje ich zarastanie i zmniejszanie przez to różnorodności biologicznej. (...) Zabieg odkrzaczania kształtuje strefę ekotonalną z lasem w formie przejściowych pasów o stopniowo przerzedzanym zwarcie drzew i krzewów, a także różnicuje i wzbogaca skład gatunkowy poprzez tworzenie układów mozaikowych”.⁴

³ Kamak Lucyna, artykuł: Zabiegi ochronne stosowane na polanach, *Ekonomika gospodarki pasterskiej „SAŁASZ”*, Warszawa.

⁴ Kamak Lucyna, artykuł: Zabiegi ochronne stosowane na polanach, *Ekonomika gospodarki pasterskiej „SAŁASZ”*, Warszawa.

- Wypas – „Naturalna rola zwierząt polega na przygryzaniu i poprzez to ograniczaniu odrostów uprzednio usuniętych drzew i krzewów. Owce przemieszczając się ugniatają glebę, poprzez co przyczyniają się do wzmocnienia systemu korzeniowego roślin, poprawy zawartości porostu oraz przeciwdziałania erozji gleby. Wszczepione w owcze runo bądź niestrawione nasiona roślin mogą rozprzestrzeniać się na znaczne odległości, zdobywając nowe, lepsze stanowiska. Ponadto, selektywne wybieranie roślin przez zwierzęta prowadzi do ograniczenia rozwoju powszechnie występujących gatunków roślin łąkowych i pobudzenia rozwoju gatunków rzadkich, które zyskują więcej światła i miejsca. W efekcie tak prowadzonych prac, po kilku latach można uzyskać zamierzony cel, czyli krajobraz, będący rekonstrukcją sprzed kilkudziesięciu lat, stanowiący o tradycji i kulturze regionu.”⁵

Planując wypas należy uwzględnić termin rozpoczęcia sezonu wypasowego oraz jego koniec (najczęściej koniec kwiecień – wrzesień). Biorąc pod uwagę naturalną bazę paszową i skład zbiorowisk roślinnych należy utrzymać obsadę zwierząt na poziomie 0,5-1 DJP/ha, zgodnie z m.in. wytycznymi PROW na lata 2014 – 2020, zasadami Rolnictwa ekologicznego na rok 2015, planem ochrony Parków Krajobrazowych oraz na podstawie danych literaturowych, przy założeniu możliwości zmiany obsady w zależności od stanu siedliska oraz obserwowanych lub oczekiwanych skutków wypasu. Ponadto, preferuje się by w Beskidach wypas odbywał się na halach usytuowanych powyżej 550 m. n. p. m. Jednocześnie dopuszcza się odstępianie od tej zasady w przypadku obszarów o wyjątkowych walorach przyrodniczych (stanowiska rzadkich i chronionych gatunków, cenne zbiorowiska roślinne). Z uwagi na znaczną zmienność składu zbiorowisk roślinnych w zależności od sposobu użytkowania i warunków abiotycznych na terenach objętych działaniami w ramach Programu, konieczny jest monitoring wpływu działań wykonywanych w ramach Programu na szatę roślinną.

10. System ochrony stad i dobrostan zwierząt.

W zakres ochrony stad przed dużymi drapieżnikami wchodzi zarówno system organizacji wypasu uwzględniający całodobowy dozór nad stadem i wynikająca stąd organizacja pracy, jak i odpowiednie wyposażenie. Podstawą wyposażenia są fladry i koszory.

Natomiast w zakres dobrostanu zwierząt wchodzi właściwy system prowadzenia wypasu i opieki nad stadem, odpowiednie żywienie, kontrola weterynaryjna, profilaktyka i leczenie zwierząt.

Dobrą praktyką jest wypracowana w trakcie realizacji Programu zasada badania kondycji stada przez lekarza weterynarii i przestrzeganie odpowiedniego terminarza zabiegów weterynaryjnych.

---

⁵ Sosin- Bzducha Ewa, Chełmińska Agnieszka, Sikora Jacek, artykuł: Wypas owiec, jako element czynnej ochrony Krajobrazu Wyżyny Krakowsko- Częstochowskiej, Wiadomości Zootechniczne, R.L. (2012), 2:85-88, Kraków, 2012.

11. Promocja i popularyzacja założeń Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.

11.1. Promocja walorów przyrodniczo- krajobrazowych i turystycznych.

Promocja walorów przyrodniczo- krajobrazowych i turystycznych Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej skierowana jest do wszystkich osób odwiedzających te regiony i opierać się będzie na upowszechnianiu realizowanych w ramach Programu działań czynnej ochrony. Będzie to możliwe między innymi dzięki powstającej w ramach Programu infrastrukturze turystycznej. Przemierzając szlaki umiejscowione na górskich polanach i jurajskich murawach, turyści będą mieli możliwość obcowania z otwartymi przestrzeniami krajobrazu oraz wypasającymi się tam zwierzętami. Ponadto, wskazane działania promocyjne powinny być uzupełnieniem dla istniejącej bazy informacyjnej dla turystów (atlasy, przewodniki, foldery, mapy).

11.2. Promocja produktu pochodzenia owczego i koziego.

Podczas imprez promujących Program Owca Plus, każdy zainteresowany ma możliwość zdegustowania produktów pochodzenia owczego i koziego: serów (oscypki, bundz owczy i kozi, bryndza, żyntyca, redykołki), mleka koziego, jagnięciny podhalańskiej. Ponadto organizowane są pokazy, podczas których można zapoznać się z technologią uszlachetnienia wełny, metod jej przerobu oraz wyrobu z niej rzeczy użytkowych np. swetrów, skarpet, elementów strojów ludowych (np. zapaska, gunia, kożuszek). W bacówkach natomiast można zakupić produkty pochodzenia owczego i koziego, a ponadto naocznie obcować z kulturą pasterską.

fot. Możliwości wykorzystania wełny owczej.

fot. Możliwości wykorzystania wełny owczej.

11.3. Popularyzacja kultury ludowej.

Wojewódzki Program Owca Plus do roku 2020 zakłada także popularyzację kultury ludowej i pasterskiej. W ramach powyższego, organizowane będą liczne imprezy związane z wyprowadzeniem owiec na hale i ich sprowadzaniem do wsi m.in. Redyki, Zwyki bacowskie, Jesień Pasterska, Łossody. Towarzyszyć im będą występy zespołów regionalnych prezentujących twórczość ludową, a także wystawy i pokazy rękodzieła i rzemiosła. Kultura pasterska to nie tylko zwyczaje związane z wypędem i spędem owiec, ale również piękne pieśni pasterskie, które towarzyszą bacom podczas wypasu. Obecnie można ich posłuchać podczas Festiwalu Pieśni Pasterskich. Z kolei na Jurze, organizowane będą m.in. Jurajskie Regionalia, podczas których będzie można wziąć udział w pokazach filcowania, tkania, bibułkarstwa, a od niedawna także w pokazie strzyżenia owiec. Ponadto, każdy chętny spróbuje tradycyjnej kuchni lokalnej m.in., kwaśnicy, serów owczych podawanych na różne sposoby, jagnięciny po beskidzku, kluch połom bitych.

Utrzymanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych terenów otwartych poprzez prowadzenie wypasu wymaga popularyzacji tej formy działalności rolniczej wśród młodego pokolenia. W ramach Programu Owca Plus planuje się realizację działań adresowanych do dzieci i młodzieży szkolnej, których celem będzie krzewienie wiedzy na temat pasterstwa, owczarstwa i tradycji regionalnej. Będą to np. spotkania i warsztaty edukacyjne czy konkursy tematyczne, które będą wpisywać się w zakres edukacji regionalnej.

fot. Kluchy połom bite.

fot. Sery owcze.

11.4. Szkolenia dla beneficjentów pośrednich.

Jednym z głównych obowiązków każdego człowieka jest ochrona przyrody. Bardzo często zdarza się, że lokalna społeczność nie posiada na ten temat informacji, nie wie też o obszarach chronionych w miejscu zamieszkania i wynikających z tego faktu obowiązkach, ale i korzyściach, w tym ekonomicznych. Zakładamy, że ww. rozwój (w tym świadomości ekologicznej) będzie możliwy wtedy, gdy nastąpi upowszechnienie informacji i wiedzy o różnorodności biologicznej, również bezpośrednio w terenie. Na podstawie realizowanych wcześniej szkoleń można dostrzec w dalszym ciągu niepełną wiedzę lokalnej społeczności na temat wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych w najbliższej nawet okolicy, a także niepełną wiedzę o możliwościach poprawy jakości życia w ramach zrównoważonego rozwoju.

W związku z powyższym, w ramach popularyzacji i promocji Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020 organizowane będą szkolenia i warsztaty z zakresu m.in.: chowu, hodowli i zachowania dobrostanu zwierząt, ekonomii pasterstwa, ochrony przyrody, obowiązujących przepisów prawnych w zakresie prawa pracy, produktów lokalnych i regionalnych, przetwórstwa na poziomie gospodarstwa oraz sprzedaży bezpośredniej i MOL (Marginalnej Ograniczonej i Lokalnej) oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i kulinarnego dla beneficjentów pośrednich (rolników i hodowców związanych z terenami wyżynnymi i górskimi).

12. Aktywizacja gospodarcza i zrównoważony rozwój terenów objętych Wojewódzkim Programem Owca Plus do roku 2020.

Zgodnie z ustawą Prawo Ochrony Środowiska (Dz. U. z 2013 r. poz. 1232, 1238 z późn. zmianami) zrównoważony rozwój to *taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń.*

W powyższą definicję wpisuje się zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.

Zrównoważony rozwój obszarów objętych Programem Owca Plus do roku 2020, uwzględniając konieczność ochrony i zachowanie bioróżnorodności oraz biorąc pod uwagę atrakcyjność produktów pochodzenia owczego i koziego, unikatowość tradycyjnego folkloru, a także możliwości agroturystyczne

Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej, jest szansą na poprawę ekonomicznych warunków życia w górach i na Jurze.

Działalność pasterska na terenie Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej ma bardzo bogatą tradycję. Wypas zwierząt ma duży wpływ nie tylko na ukształtowanie terenu i przyrodę, ale także na kulturę obu tych regionów. W wyniku podejmowanych prób powrotu tradycji pasterskich w Beskidach i na Jurze Krakowsko- Częstochowskiej, pasterstwo, w rozumieniu działalności gospodarczej może mieć wpływ na rozwój ekonomiczny gmin, pozytywnie oddziałując przy tym na lokalne zasoby przyrodnicze. Pasterstwo to nie tylko wypas, to także wieloaspektowy rozwój innych sfer aktywności rynkowych.

fot. Owce w koszorze.

Dynamicznie rozwijający się rynek produktów regionalnych daje dużą szansę na utrzymanie i rozwój hodowli zwierzęcej. Trzeba jednak wiedzieć, że niska opłacalność hodowli owiec oraz duże jej rozdrobnienie w województwie śląskim, wymusza na producentach szukania nowych rozwiązań poprawiających opłacalność tej hodowli. Jednym z nich jest organizowanie się hodowców w grupy producenckie. Pojedynczy producent nie ma możliwości uzyskania wysokiej ceny za swoje produkty. Natomiast grupa, zrzeszająca w swoich szeregach wielu producentów produktów pochodzenia owczego może wynegocjować z odbiorcą o wiele wyższe ceny niż pojedynczy producent. Relacja popyt- podaż w produktach pochodzenia owczego i koziego uzależniona jest między innymi od stopnia kultywowania tradycji regionalnych, jak również istniejącej mody i znajomości tych produktów przez kupujących. Ich prozdrowotne walory są nie do zakwestionowania. „Ponadto owca, jako jedno z najwcześniej udomowionych zwierząt, z bogactwem tradycji, duchowej i materialnej spuścizny jest ważnym ogniwem w budowaniu regionalizmu, który w Unii Europejskiej ma tak duże znaczenie.”⁶

„Powrót do często zapomnianych, lecz obecnych w kulturze regionu praktyk- uroczystego rozpoczęcia wypasów, obchodów nocy św. Jana, czy innych obrządków związanych z kalendarzem wypasu zwierząt gospodarskich, jest szansą na zaoferowanie turystom niepowtarzalnych wrażeń czynnego udziału w tych praktykach, swoistą żywą lekcją życia wiejskiego określanego dziś jako atrakcje turystyki kulturowej.”⁷

Tradycyjne formy gospodarowania formują indywidualny krajobraz regionu i mają istotne znaczenie nie tylko gospodarcze, ale także społeczno-kulturowe, stanowiąc tym samym ciekawy walor turystyczny.

Turystyka na terenach objętych Programem Owca Plus rozwija się przede wszystkim w oparciu o walory przyrodnicze. Należy mieć świadomość, że dobra kondycja środowiska przyrodniczego jest i będzie atutem oraz podstawą konkurencyjności danego obszaru.

⁶ Węglarzy Karol, Skrzyżala Irena, artykuł: Porównanie owczarstwa krajowego z owczarstwem w Słowacji, Przegląd hodowlany nr 3-4/2012, Warszawa 2012.

⁷ Kohut Piotr, Koncepcja rozwoju pasterstwa na obszarze polskich Karpat; Piotr Kohut, Zakliczyn, 2013

Zaangażowanie lokalnych społeczności w obsługę ruchu turystycznego jest także korzystne z punktu widzenia turystów, gdyż umożliwia im obcowanie z miejscową kulturą, poznanie zwyczajów, gwary, co bardzo podnosi atrakcyjność wyjazdu. „Działalność pasterska spełnia więc funkcję integrującą i aktywizującą wiele różnych aspektów funkcjonowania społeczności lokalnych, i w związku z tym może mieć fundamentalne znaczenie dla zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich.”⁸

Podsumowując, pasterstwo może stać się „produktem turystycznym, mającym wymierny wpływ na zwiększenie frekwencji turystycznej, co może przekładać się na realne dochody mieszkańców prowadzących działalność gospodarczą związaną z turystyką.”⁹

Program Owca Plus do roku 2020 nie wpływa negatywnie na środowisko naturalne, co sprzyja zasadzie zrównoważonego rozwoju.

Główne korzyści płynące ze zrównoważonego rozwoju terenów objętych Wojewódzkim Programem Owca Plus to:

- zachowanie i utrzymanie środowiska przyrodniczego,
- zachowanie lokalnych zwyczajów, tradycji,
- zachowanie lokalnej architektury,
- powstawanie nowych miejsc pracy dla mieszkańców
- rozwój turystyki, wzbogacenie lokalnej oferty atrakcji (zaplecza kulturalnego, rekreacyjnego, rozrywkowego) – zarówno dla osób przyjezdnych, jak i mieszkańców,
- wzmocnienie poczucia tożsamości,
- wzrost atrakcyjności pobytu i satysfakcji turystów,
- produkt regionalny,
- lepsze życie dla przyszłych pokoleń w niezniszczonym środowisku.

---

⁸ Kohut Piotr, Koncepcja rozwoju pasterstwa na obszarze polskich Karpat; Piotr Kohut, Zakliczyn, 2013

⁹ Kohut Piotr, Koncepcja rozwoju pasterstwa na obszarze polskich Karpat; Piotr Kohut, Zakliczyn, 2013

13. Ocena realizacji Wojewódzkiego Programu Owca Plus do roku 2020.

Zakłada się, że tak jak w latach poprzednich działania w ramach Programu, w tym powierzchnia wypasu zostaną poddane terenowej weryfikacji. Corocznie przeprowadzany będzie także monitoring przyrodniczy. Proces monitorowania związany będzie z systematyczną obserwacją zmian zachodzących w ramach poszczególnych celów wytyczonych w Programie, przy czym największy nacisk położony będzie na badanie przemian zachodzących w środowisku przyrodniczo- krajobrazowym pod wpływem czynnej ochrony wskazanych terenów w oparciu o gospodarkę pasterską. Poszczególne etapy monitoringu powinny zawierać takie elementy jak: zbieranie i analiza danych i informacji, ocena porównawcza osiągniętych wyników z założeniami Programu, poszukiwanie i określenie przyczyn możliwych rozbieżności pomiędzy założeniami Programu a rezultatami, wprowadzenie nowych metod działań.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] „Ekonomika gospodarki pasterskiej „SAŁASZ””; praca zbiorowa; Regionalne Centrum Ekologiczne, Pilskie Biuro REC, Warszawa.
- [2] „Góra Zborów. Człowiek i przyroda. Ścieżka przyrodnicza.”; Czyłok Andrzej, Stein Erik Lauritren, Ślusarczyk Marcei, Tyc Andrzej, Urbanowski Mikołaj, Waga Jan Maciej.
- [3] „Góra Zborów i okolice. Człowiek i przyroda”; Czyłok Andrzej, Ślusarczyk Marcei, Tyc Andrzej, Waga Jan Maciej; Zawiercie 2008;
- [4] Opracowanie „Koncepcja rozwoju pasterstwa na obszarze polskich Karpat”; Kohut Piotr, Zakliczyn 2013.
- [5] „Owca plus. Tradycyjne pasterstwo w Beskidzie Śląskim i Żywieckim; Józef Michałek, Istebna, 2010.
- [6] „Owce i Ludzie. Informator społeczno- regionalny”; Michałek Józef, Molik Edyta, Kohut Piotr, Murawski Maciej; 2014.
- [7] „Owce w krajobrazie Wyżyny Krakowsko- Częstochowskiej”; Czyłok Andrzej, Korczyński Tomasz, Murawski Maciej, Sikora Jacek, Smętek Justyna, Stefaniak Krzysztof, Ślusarczyk Marcei, Tyc Andrzej, Waga Jan M.; Zawiercie, 2010.
- [8] Program Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko- Częstochowskiej – Owca Plus na lata 2010- 2014, Praca zbiorowa.

- [9] „Przegląd hodowlany” nr 3-4/2-12, artykuł: Porównanie owczarstwa krajowego z owczarstwem w Słowacji, Węglarzy Karol, Skrzyżala Irena, Warszawa 2012.
- [10] „Skąły Kroczyckie i Podlesice. Ochrona bioróżnorodności i krajobrazu”; Czylok Andrzej, Kutera Marcin, Ślusarczyk Marceli, Tyc Andrzej, Waga Jan Maciej; Towarzystwo Miłośników Ziemi Zawierciańskiej; 2009.
- [11] „Turystyka przyjazna środowisku. Poradnik wdrażania w polskich Karpatach”; praca zbiorowa pod redakcją Centrum UNEP/GRID- Warszawa; Warszawa- Kraków 2009.
- [12] „Wiadomości Zootechniczne”, R.L. (2012), 2:85-88, Kraków, 2012; artykuł: Wypas owiec jako element czynnej ochrony Krajobrazu Wyżyny Krakowsko- Częstochowskiej; Sosin- Bzducha Ewa, Chelmińska Agnieszka, Jacek Sikora; Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, Dział Ochrony Zasobów Genetycznych Zwierząt
- [13] „Rozpoznanie obszarów występowania, identyfikacja zagrożeń oraz określenie warunków ochrony i zakresu monitoringu gatunków roślin: *Galium cracoviense* i *Cochlearia polonica* oraz siedlisk nieleśnych, dla których ochrony wyznaczono obszary sieci Natura 2000: Ostoja Olsztyńsko- Mirowska, Ostoja Złotopotocka; Babczyńska- Sendek B., Katowice, mat. npbl., 2009.
- [14] „Poradnik utrzymania i ochrony siedliska przyrodniczego 6210 – murawy kserotermiczne.”; Barańska K., Jermaczek, Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodziń, ss.201, 2009.
- [15] „Raport nr 1 z wykonania I etapu prac nad sporządzeniem projektów planów ochrony: Żywieckiego Parku Krajobrazowego, Parku Krajobrazowego Beskidu Małego, Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego”; Czerny M. (red.), Przedsiębiorstwo Wielobranżowe Krameko sp. z o.o., 2006a.

[16] „Raport nr 2 z wykonania II etapu prac nad sporządzeniem projektów planów ochrony: Żywieckiego Parku Krajobrazowego, Parku Krajobrazowego Beskidu Małego, Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego. Przyroda ożywiona, rolnictwo, formy ochrony.”; Czerny M. (red.), Przedsiębiorstwo Wielobranżowe Krameko sp. z o.o., 2006b.

[17] „Gospodarka łąkowo- pastwiskowa w terenach górskich i jej wpływ na środowisko przyrodnicze. W: Rola użytków zielonych i zadrzewień w ochronie środowiska rolniczego.” Jagła S., Twardy S., Mat. Międzynar. Konf. Nauk.- Techn., Kraków- Jaworki, 21-22 października 1999. Kraków AR s. 117-128.

[18] „Wpływ ograniczonego wypasu owiec na biotop i biocenozy polan reglowych”; Kaźmierczakowa R.; Prądnik. Prace Muz. Szafera 2: 127-136; 1990.

[19] „Grazing as a tool to maintain biodiversity of grassland – a review. Animal Science Papers and Reports 28, 4: 315-334; Metera E., Sakowski T., Słoniewski K., Romanowicz B., 2010.

[20] „Biologiczne i kulturowe aspekty gospodarki owczarskiej: monografia”; Mirek Z., Nikel A., Paul W. (red.), Kraków, Akademia Rolnicza, Instytut Botaniki PAN, 2005.

[21] „Bogate florystycznie górskie i niżowe murawy bliźniczkowe” (Nardetalia – płaty bogate florystycznie); Perzanowska J., 2004; W: Herbich J. (red.). „Murawy, łąki, ziołorośla, wrzosowiska, zarośla. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000- podręcznik metodyczny”. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 3, s. 140-158.

[22] „Murawy kserotermiczne (Festuco- Brometea i ciepłolubne murawy z Asplenion septentrionalis- Festucion pallescentis); Perzanowska J., Kujawa- Pawlaczyk.”; 2004, W: Herbich J. (red.). Muraw, łąki, ziołorośla, wrzosowiska, zarośla. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny; Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 3, s. 117-139.

[23] „Wpływ koszar owczego na skład botaniczny runi łąki górskiej.”; Radkowski A. 2006; W: Wierzchoś E. (red.). Wypas wspólnotowy a zdrowie zwierząt.; Akademia Rolnicza w Krakowie, Instytut Botaniki PAN w Krakowie, s:15-18.

[24] „Fitosocjologiczne uwarunkowania ochrony przyrody Beskidu Śląskiego (Karpaty Zachodnie). „; Wilczek Z. 2006; Prace Nauk. UŚ w Katowicach, Nr 2418.

[25] „Podręcznik dobry praktyk pasterskich. Projekt LIFE12NAT/PL/000081 „Ochrona zbiorowisk nieleśnych na terenie Beskidzkich Parków Krajobrazowych”. Województwo Śląskie dla Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego; Wilczek Z. (red.), Będzin; 2015.

[26] Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Katowicach z dnia 24 kwietnia 2014 r. w sprawie ustanowienia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Beskid Żywiecki PLB 240002.

[27] Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Katowicach z dnia 24 kwietnia 2014 r. w sprawie ustanowienia planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Beskid Żywiecki PLH 240006.

STRONY INTERNETOWE:

[1] www.owcaplus.pl

[2] www.slaskie.pl

